Journal Future Studies of the Islamic Revolution

1

Vol. 3
Summer 2022

Research Paper

Received:
5 March 2022
Revised:
10 July 2023
Accepted:
30 July 2022
Published:
20 June 2022
P.P: 11-40

ISSN: 2717-3674
E-ISSN: 2717-3666

Explaining the Key Propulsion of Iran-Iraq relations on the Horizon of 2031

Mohsen Gudarzi *[1] | Abdullah Mobini Dehkordi [2] | Mohammad Moazami Goodarzi [3]

Abstract

Objective: Development studies now focus on human resource and human resource development analysis levels. Accordingly, this research is generally concentrated on the individual aspects of HRM. Researches regarding this field are various in terms of concepts, methods and approaches, each of which refers to parts of the individual development model. Therefore, this research aims at developing an integrate review of the present literature and conducting a comprehensive competency-based individual development model through a systematic literature review. The researchers employed open, axial and selective coding method and ATLAS.ti9 for data analysis. 7322 documents were identified. Having subjected them to non-inclusion standards, the researchers presented 37 documents to the software for an in-depth investigation. As a result, 359 narrations were identified and grouped into 177 codes, 21 subcategory and 5 main categories. This research led to the presentation of a new model including the following categories: input, individual development plan (setting goals, prioritizing the goals, goal achievement strategies, time management, revising the individual development plan, participatory implementation, determining evaluation criteria, assessment and monitoring of individuals, feedback, reviewing the individual development plan, output, intervening conditions, and contextual conditions. The proposed model can be employed as a basis of the successful individual human resource development plan by various organizations.

Keywords: Individual development, competency, systematic review, human resource development.

1. Corresponding author: Master of Environmental Management and Planning, University of Tehran, Tehran, Iran. Godarzi_mohsen29@yahoo.com
2. Assistant Professor, Faculty of International Studies, Imam Hossein University (AS), Tehran, Iran.
3. Master's degree in International Relations, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

Cite this Paper: Gudarzi, M & Mobini Dehkordi,A. M & Moazami Goodarzi, M . (2022). Explaining the Key Propulsion of Iran-Iraq relations on the Horizon of 2031. *Crisis Management and Emergency Situations*, 1(3), 11–40. DOR: https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.1.9

Publisher: Imam Hussein University

© **Authors**

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) .

نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی

۱

دوره سوم
بهار ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۲/۰۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۲
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۳۰
صص: ۴۰-۱۱

شاپا چاپی: ۳۶۷۴-۲۷۱۷
الکترونیکی: ۳۶۶۶-۲۷۱۷

تبیین پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در افق۱۴۱۰

محسن گودرزی[۱] | عبدالله مبینی دهکردی[۲] | محمد معظمی گودرزی[۳]

چکیده

کشور عراق در منطقه خلیج فارس به دلیل موقعیت ژئوپلتیک و ظرفیتهای بالقوه اقتصادی، و ویژگیهای خاص سیاسی، فرهنگی و اجتماعی یکی از بازیگران مهم تاثیرگذار در همسایگان ایران و خاورمیانه است. دراین پژوهش در پاسخ به این سوال برآمدیم که عوامل و پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق تا سال۱۴۱۰ کدامند؟ در پاسخ به سوال مذکور ابتدا با استفاده از مرور منابع و سوابق علمی پیشین مرتبط و استفاده از نظر ۲۳ نفر از خبرگان، تعداد ۱۱۷ شاخص تاثیرگذار احصاء و سپس با استفاده از روش دلفی تعداد ۲۱ شاخص مهم و اثرگذار که بیشترین تاثیر را داشتند مشخص گردید و در ادامه بوسیله نرم‌افزار آینده پژوهی میک مک و به کارگیری روش تحلیل ماتریس اثرات متقاطع و ورود اطلاعات به نرم افزار تعداد شش پیشران کلیدی شامل: راه پیمایی اربعین، اشتراکات فرهنگی ، حمایت و کمک های ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)، قرابت‌های مذهبی شیعی، تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور، تقابل نظم عربی با هلال شیعی شناسایی شدند. تمرکز و استفاده از این شاخص ها به منظور تدوین چشم انداز و سیاستهای ج.ا.ایران جهت گسترش و تعمیق پیوندهای راهبردی با عراق در ساخت آینده مطلوب روابط دو کشور تاثیرگذار خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: آینده پژوهی؛ روابط ایران و عراق؛ پیشران های کلیدی؛ تحلیل اثرات متقاطع.

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت و برنامه ریزی محیطی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Godarzi_mohsen29@yahoo.com
۲. استادیار، دانشکده مطالعات بین الملل، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.
۳. داشجوی کارشناسی ارشد روابط بین الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

استناد: گودرزی، محسن و مبینی دهکردی، عبدالله و معظمی گودرزی ، محمد (۱۴۰۱)، تبیین پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق در افق۱۴۱۰، **نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی**، ۱(۳)، ۴۰-۱۱.
DOR: https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.1.9

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع)

نویسندگان
این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

همواره یکی از مهم ترین موضوعات قابل بررسی در مسائل ژئوپلیتیک، پژوهش درباره روابط سیاسی بین کشورها و عوامل تأثیرگذار بر این روابط می باشد. به طور حتم این امر در مورد روابط منطقه ای کشورها از اهمیت ویژه ای برخوردار است، چرا که در این بررسی‌ها سعی می گردد عوامل بحران زا و نیز نقاط اشتراک موجود بین دو کشور شناسایی و در جهت ارائه راه کار برای عوامل بحران زا و نیز تقویت عوامل مشترک بین دو کشور اقداماتی را انجام داد. در جهان امروز با توجه به روابط پیچیده ای که میان دولت‌ها و یا حکومت ها وجود دارد و از طرفی فضای حاکم بر بازارهای بین المللی، لازمه حضور موفق و قدرتمند هر کشوری در این عرصه (چه منطقه‌ای و چه بین المللی)، مستلزم شناخت دقیق و همه جانبه از محیط پیرامونی خود می باشد و این بررسی‌ها هر چه بیشتر به کشورها کمک می‌نماید تا در فضای بین المللی پیرامون خود فعالیت داشته باشند و دچار انزوا نگردد(نوروزی فرد و همکاران،۱۳۹۹).

ایران و عراق دو بازیگر کلیدی در منطقه غرب آسیا می باشند که روابط متقابل بین دو کشور همواره از دیرباز و در طول سالیان مختلف دارای اهمیت قابل توجهی در جنبه های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده است. سرنگونی رژیم بعث در عراق و بروز تحولات جدید که منجر به تغییر ماهیت و ویژگی های جدید در ساخت قدرت و سیاست عراق گردید را می توان نقطه عطفی در روابط ایران و عراق معرفی کرد(توکلی و همکاران،۱۳۹۲).کشور عراق همواره در سیاست خارجی ایران جایگاهی خاص داشته است. طی نیم قرن گذشته نگاه ایران و عراق به یکدیگر، نگاهی امنیتی بوده است، اما در وضعیت جدید با وارد شدن عناصری تازه در حوزه سیاسی عراق، جایگاه این کشور در سیاست خارجی ایران اهمیت بیشتری یافته است. در واقع، گرایش ها از تخاصم و تضاد به دوستی و همکاری در بین دو کشور میل کرده است. عراق پس از صدام واجد عناصر و تحولاتی است که تغییر در ساختار قدرت و هویت آن باعث دگرگونی هایی در ژئوپلیتیک منطقه و رویکردهای بازیگران خاورمیانه ای شده است(موسوی دهموردی و خاتمی،۱۳۹۶). سرنگونی رژیم بعث زمینه حضور شیعیان و خروج از انزوای آنها را فراهم کرد. سیاست جمهوری اسلامی ایران در حمایت و کمک به عراقی است که با ثبات، امن، مستقل و آزاد، دارای تمامیت ارضی محفوظ و حاکمیت مستقل ملی و به دور از حضور نیروهای

بیگانه باشد. چنین عراقی می تواند هم برای مردم عراق، هم برای روابط دو کشور و هم برای همکاری های منطقه ای مؤثر باشد(توکلی و همکاران،۱۳۹۲). اهمیت ویژه عراق به عنوان مهمترین همسایه ایران در منطقه غرب آسیا، تعمیق روابط با این کشور به منظور پیشبرد اهداف نظام و عمق بخشی استراتژیک انقلاب اسلامی را بیش از پیش نمایان کرده است. ایجاد روابط دو جانبه به منظور گسترش و تعمیق پیوندهای راهبردی با عراق کمک کننده و در ساخت آینده مطلوب روابط دو کشور تاثیرگذار خواهد بود. بر این اساس هدف این مقاله شناسایی عوامل موثر بر آینده روابط ایران و عراق به منظور تمرکز و استفاده از این عوامل به منظور تدوین چشم انداز و پیشبرد سیاست‌های ج.ا.ایران با استفاده از رویکرد آینده پژوهانه می باشد. برای این منظور در این پژوهش در پاسخ به این سوال برآمدیم که عوامل و پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق کدامند؟ افق زمانی این پژوهش ده ساله و در ابعاد اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، سیاسی، جغرافیایی، نظامی-امنیتی، علمی-فناوری و زیست محیطی می باشد.

پیشینه پژوهش

برخی از مهمترین پژوهش‌ها(کتب و مقاله) که طی سالیان گذشه در زمینه روابط ایران و عراق انجام گرفته است به اختصار در جدول شماره یک آورده شده است. موضوع کتاب ها درباره روابط ایران و عراق طی دوره های تاریخی گوناگون می باشد و مقاله ها نیز با تمرکز بر عناصر و متغیرهای اثرگذار بر همگرایی و واگرایی روابط دو کشور متمرکز بوده و پیشنهادهایی را در این زمینه مطرح نمودند.

جدول ۱. پیشینه کتب تالیفی و پژوهش‌های انجام شده گذشته در زمینه روابط ایران و عراق

ردیف	عنوان	مباحث و نتایج
۱	کتاب: روابط ایران و عراق پس از سقوط صدام حسین(ممبینی،۱۳۹۶،نشر هم آوا).	این کتاب بررسی عوامل همگرایی و واگرایی بین جمهوری اسلامی ایران و عراق بعد از سقوط صدام حسین از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۴ و همچنین بررسی عملکرد مهمترین قدرت های تأثیر گذار در این روند می باشد.

ردیف	عنوان	مباحث و نتایج
۲	کتاب: تاریخ روابط ایران و عراق (مدرسی،۱۳۵۱،انتشارات فروغی).	موضوع این کتاب از مدت فروپاشی عثمانی و شکل‌گیری دولت عراق در غرب ایران، سیاست‌های متخذه از سوی دولتمردان آن کشور همواره به عنوان منبع تهدید علیه امنیت ملی ایران به شمار آمده و این کشور به ندرت روابطی دوستانه با ایران داشته است با این حال روابط دو کشور همیشه در سطحی نامطلوب قرار نداشته و در تاریخ روابط ایران و عراق نقاط قابل اتکایی نیز یافت می‌شود.
۳	مقاله: شناسایی و تبیین عوامل و پیشران‌های مؤثر بر روابط ایران و شورای همکاری خلیج فارس درافق ده ساله با بهره‌گیری از روش میک مک(حیدری و همکاران،۱۳۹۶).	نگرش حاکمان و دولت مردان ایران وکشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس به یکدیگر، افزایش مسابقه تسلیحاتی و نظامی کشورهای عضو شورا (ناتوی عربی) و ایران با هدف هژمون شدن در منطقه، القاء و هراس از تئوری هلال شیعی و صدورانقلاب ج.ا.ا با هدف مقابله با ایران و تفاوت‌های هویتی، تأثیر آینده بحرین، سوریه، عراق، یمن و... بر روابط فی‌مابین ایران و کشورهای عضو شورا و برنامه هسته‌ای ایران و آینده برجام، از میان عوامل ۶۰ گانه اولیه شناسایی شد.
۴	مقاله: ایران- عراق چشم اندازی بر راهبردی شدن مناسبات دوجانبه(صادقی و همکاران،۱۳۹۵).	این پژوهش به تبیین عناصر و متغیرهای اثرگذار بر اتحاد راهبردی دو کشور می پردازد.
۵	مقاله: بازتاب نظم سیاسی جدید عراق بر روابط دوجانبه ایران و عربستان(هراتی وهمکاران،۱۳۹۴).	یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که با سقوط صدام و ژئوپلیتیکی شدن تشیع، موقعیت و جایگاه ایران به ویژه از دیدگاه سیاسی، اجتماعی، رسانه ای و فرهنگی در منطقه ارتقا یافته و این کشور توانسته است اثرگذاری و نقش آفرینی بهتری نسبت به گذشته داشته باشد.

ردیف	عنوان	مباحث و نتایج
۶	مقاله: روابط ایران و عراق پس از صدام؛ فرصت ها و چالش ها(توکلی و همکاران،۱۳۹۲).	در این پژوهش به منظور احصاء فرصت و چالش های فراروی ایران در عراق جدید و چشم انداز روابط دو کشور دو شاخص (فرصت‌ها و چالش‌ها) به عنوان متغیر مستقل و سطح همکاری، روابط و چشم اندازهای دو کشور به عنوان متغیر و ابسته مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه گیری کرده است که هر چه از فرصت‌های ایجاد شده بیشتر بهره برداری شود منجر به کاهش عوامل تنش زا مانند نفوذ سلفی گری در عراق شده و در صورت تشدید نفوذ عوامل خارجی، بستر برای رشد موانع امنیتی، اقتصادی و فرهنگی ج.ا.ایران ایجاد خواهد شد.
۷	مقاله: شناسایی عوامل کلیدی تأثیرگذار در آینده هیدروپلیتیک اروندرود (واثق و نجفی،۱۳۹۸).	از میان ۸۴ عامل کلی مؤثر و تجمیع نهایی آنها و نتایج حاصل از خروجی نرم افزار میک مک ۵ عامل کلیدی: سدسازی‌های گسترده ترکیه و ایران، اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه ایران و فرسودگی و استهلاک پالایشگاه‌ها و تجهیزات نفتی به عنوان مبنا و اساس و پشتوانه تأمین اقتصادی و استهلاک تجهیزات نظامی ایران، تنگنای ژئوپلیتیکی عراق و عدم دسترسی راحت به آب های خلیج فارس و اروندرود تنها مسیر دسترسی عراق به دریا، سابقه تاریخی تخاصمی کشور عراق و عدم نرمش در مذاکرات دو جانبه در صورت کسب قدرت اقتصادی و نظامی برتر و نوسازی و بازسازی پالایشگاه ها و تجهیزات نفتی عراق به عنوان مبنا و اساس و پشتوانه تأمین اقتصادی عراق به عنوان مهمترین و کلیدی ترین عوامل تأثیرگذار در آینده هیدروپلیتیک اروندرود مورد شناسایی قرار گرفتند.

پیشینه روابط دوجانبه ایران و عراق (دوران قبل از انقلاب اسلامی)

نقطه آغاز روابط مابین دو کشور به فروردین ۱۳۰۸ شمسی و اعزام هیئت حسن نیت از سوی پادشاه عراق به ایران و تقاضای این هیئت جهت برقراری روابط سیاسی با ایران، باز می گردد. با این حال دولت عراق که در این زمان تحت حمایت انگلستان قرار داشت، نخست از اواسط سال ۱۳۱۰ با ارسال چندین یادداشت اعتراض به دولت ایران، مأموران گمرک و نیروی دریایی ایران را متهم به نادیده گرفتن مقررات سازمان بندر بصره و تجاوز به حق حاکمیت عراق در آبهای اروند رود نموده و سپس در سال ۱۳۱۳ به منظور جلوگیری از اعمال حاکمیت ایران بر اروند رود به جامعهٔ ملل شکایت برد. پس از آنکه جامعهٔ ملل طرفین را به مذاکره مستقیم دعوت نمود، سرانجام در ۱۳ تیر ۱۳۱۶ طی قراردادی که میان دو کشور منعقد گردید، حق کشتی رانی در سراسر اروندرود به استثنای پنج کیلومتری از آب های آبادان تا خط تالوگ به دولت عراق واگذار گردید. بدین ترتیب قرارداد مذکور که در چارچوب اهداف استراتژیک بریتانیا بر ایران تحمیل شده بود، مالکیت عراق بر تمام اروند رود را به غیر از پنج کیلومتر از آب های آبادان گسترش می داد. با این حال ۴ روز بعد در ۱۷ تیر ۱۳۱۶ پیمانی میان کشورهای ایران، عراق، افغانستان و ترکیه در کاخ سعد آباد تهران به امضاء رسید که وحدت کشورهای فوق را در منطقه تضمین نمود و امضا کنندگان را به حمایت متقابل از یکدیگر در صورت بروز خطر نسبت به یکی از اعضاء برمی انگیخت. "پیمان سعد آباد" که تحت نفوذ و سلطهٔ انگلیس در منطقه منعقد شده بود، دولت های امضاء کننده را به پرهیز از مداخله در امور داخلی یکدیگر، احترام به مرزهای مشترک، خودداری از هرگونه تجاوز نسبت به یکدیگر و جلوگیری از تشکیل جمعیت ها و دسته بندی هایی با هدف اخلال در سطح میان کشورهای همجوار و هم پیمان تشویق می کرد(مهدوی،۱۳۸۳).

دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا سقوط صدام

پیروزی انقلاب اسلامی که موجب تغییر ساختار قدرت در خاورمیانه و نظام امنیتی دو قطبی حاکم بر جهان شده بود، علاوه بر اینکه ایران را از صف حامیان ایالات متحده و بلوک غرب خارج کرد، رهبران عراق را نیز به حمله نظامی به ایران ترغیب نمود. صدام که چشم به رهبری جهان عرب و پر نمودن خلاء قدرت در منطقه دوخته بود، از فرصت به دست آمده نهایت استفاده را برد و درصدد جبران امتیازات از دست داده در قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر برآمد. رژیم بعثی به

سرکردگی "صدام حسین"، پس از بمب گذاری در تأسیسات نفتی ایران و شرکت در یک رشته اقدامات تخریبی علیه جمهوری اسلامی ایران، به بهانه بازپس گیری جزایر سه گانه حملات تبلیغاتی خود را متوجه ایران کرد. سرانجام وزارت امور خارجه عراق در ۱۳۵۹/۶/۲۶ طی یادداشتی قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر را لغو و صدام با ادعای حاکمیت مطلق عراق بر شط العرب، آن را در برابر دوربین های تلویزیونی پاره کرد و در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ با حملات هوایی و زمینی ارتش بعث به خاک ایران، جنگ تحمیلی ۸ ساله علیه جمهوری اسلامی را آغاز کرد. اگر چه به ظاهر موضوع اختلافات مرزی به عنوان دلیل اصلی تجاوز عراق به خاک ایران محسوب می گردد، اما در واقع تجاوز عراق نتیجه نارضایتی آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی از انقلاب اسلامی ایران و نگرانی از گسترش آن به منطقه و حمایت از منافع دولت‌های محافظه کار عربی نیز بود(بخشایشی ادرستانی،۱۳۷۹). با این حال پس از استقامت و ایستادگی مردم ایران، صدام حسین رئیس جمهور عراق با ارسال نامه‌ای خطاب به آیت الله هاشمی رفسنجانی، رئیس جمهوری وقت ایران، تمام شرایط ایران را برای برقراری صلح میان دو کشور، پذیرفت(رمضانی،۱۳۸۳). بدین ترتیب صدام حسین برای صلح با جمهوری اسلامی ایران به پذیرش معاهده ای تن داد که زمانی با لغو آن جنگ علیه جمهوری اسلامی ایران را آغاز کرده بود.

دوران پس از سقوط صدام تا زمان کنونی

در این مرحله، جمهوری اسلامی ایران ضمن استقبال از فروپاشی رژیم بعث، خواهان خروج هرچه سریع‌تر نیروهای خارجی از عراق و گسترش مناسبات با این کشور شد (Haji-yousefi ,۲۰۰۶:۲۰۴). افزون بر این، دولت ایران اولین کشوری بود که شورای انتقالی حکومت عراق را به رسمیت شناخت و با حمایت از گسترش اختیارات آن به ویژه در حوزه اختیارات امنیتی، به تشکیل سریع‌تر یک دولت باثبات و مقتدر در عراق کمک کرد. در این دوران، شیعیان در انتخابات ژانویه ۲۰۰۵ در صدر نظام سیاسی عراق قرار گرفتند. محاکمه صدام از سوی دستگاه قضایی و صدور بیانیه‌ای در مورد به رسمیت شناختن قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر از سوی دولت عراق از دیگر عواملی بود که نگرش دستگاه دیپلماسی ایران نسبت به دولت جدید عراق را تغییر داد (دهقانی و کرم نیا، ۱۳۸۸).

آینده پژوهی و روش تجزیه و تحلیل تاثیر متقابل[1]

گذشتگان ما براین باور بوده‌اند که آینده چیزی شبیه گذشته است. اما امروزه با نگاهی سطحی به رشد سرعت تغییرات و پیشرفت‌ها در حوزه‌های مختلف متوجه می‌شویم که دیگر آینده امری متفاوت با گذشته است. آینده‌پژوهی می‌آموزد که چگونه می‌توان در برابر هجمه‌های تغییرات سرسام آور و آشوبناک غافلگیر نشد و درمصاف با آینده‌ی مبهم کم‌ترین ضرر و بیش‌ترین منفعت را به چنگ آورد (پدرام و همکاران۳:۱۳۸۸). آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده ازتجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم ایده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای آنها می‌پردازد. آینده‌پژوهی منعکس می‌کند که چگونه از دل تغییرات «امروز»، واقعیت «فردا» تولد می یابد. در متون آینده اندیشی، پیشران‌ها اشاره به نیروهای عمده شکل دهنده آینده جهان دارد. بدیهی است که پیشران‌ها به صورت غیر مستقیم بر حوزه‌های مختلف تأثیر گذارند. به عبارت دیگر، مولفه‌ها یا عوامل اصلی متشکل از چند روند که باعث ایجاد تغییر در یک حوزه‌ی مورد مطالعه می باشند. محدودیت اساسی بسیاری از روش‌های پیش بینی این است که این روش‌ها تنها پیش‌بینی‌های مجزا را تولید می‌کنند یعنی اینکه؛ حوادث و روندها یک به یک و بدون اشاره صریح به تاثیر احتمالی آنها بر یکدیگر، پیش بینی می شود. با این حال، بسیاری از حوادث و تحولات به کمک برخی از روش‌ها به یکدیگر مرتبط و متصل می شوند. وابستگی های متقابل بین این وقایع و تحولات را می‌توان برای پیش بینی‌های سازگارتر و دقیق تر مد نظر قرار داد. تجزیه و تحلیل تاثیر متقاطع به بررسی فقدان یک مکانیزم برای کشف نتایج متقابل و یا متضاد منحصر به فرد می پردازد. تجزیه و تحلیل تاثیر متقاطع(CIA) این مشکل را به طور مستقیم از طریق تجزیه و تحلیل احتمالات شرطی مورد بررسی قرار می دهد: به عنوان مثال، اگر اشتغال کامل محقق شود، احتمال دارد که تورم کاهش یابد. روش تاثیر متقاطع اقلام پیش بینی شده را مورد بررسی قرار می‌دهد. بنابراین، CIA یک روش بسیار کمی است که برای بررسی وقایع محتمل آینده و تاثیر متقاطع آنها بر یکدیگر استفاده می‌شود و برای آشکار ساختن احتمال شرطی یک رویداد با توجه وقوع و یا عدم وقوع حوادث مختلف تلاش می‌کند. افق زمانی برای این روش بسیار انعطاف پذیر است اما، در بسیاری جهات همانند روش دلفی، به توانایی

1. Cross Impact Analysis (CIA)

کارشناسان برای ارائه برآوردهای معنی دار از احتمال وقوع رویداد وابسته است. تحلیل تاثیر متقاطع بر پایه این فرضیه است که رویدادها و فعالیت ها در خلا رخ نمی‌دهند و سایر رویدادها و محیط پیرامون می‌تواند به طرز چشم‌گیری به احتمال رخداد وقایع معین تاثیر بگذارد. تحلیل اثر متقاطع سعی می کند تا روابط بین رویدادها و متغیرها را به هم ارتباط دهد. این روابط، سپس نسبت به هم طبقه بندی می‌شوند و برای تعیین اینکه کدام رویدادها و سناریوها، در یک چارچوب زمانی معین، از بقیه محتمل‌تر هستند، بکار می رود. در این نوع تحلیل دو نوع اثر مستقیم و غیرمستقیم از هم تفکیک می شوند. آثار مستقیم که از نتیجه تحلیل تاثیرات عوامل بر همدیگر بدست می‌آید و آثار غیر مستقیم از طریق توان های ۳و۲و... عوامل محاسبه می‌شود. برای یک متغیر، ویژگی مهم بودن، داشتن ارتباط قوی با سیستم است که با تعداد و شدت این ارتباطات سنجیده می شود. از آنجایی که هرگونه تغییر در متغیرهای کلیدی، کل سیستم را تحت تأثیر قرار می دهد، بهتر است در آینده بیشتر مورد توجه قرار گیرد(وقوفی و همکاران،۱۳۹۶).

مراحل انجام تحلیل ماتریس متقاطع با استفاده ازنرم‌افزار میک‌مک شامل مراحل ذیل می باشد:

- تهیه فهرست پیشران های اولیه
- تهیه فهرست پیشران های کلیدی با اجماع خبرگانی
- تهیه ماتریس قطری n درn به تعداد پیشران های‌کلیدی نهایی انتخاب شده
- قضاوت درمورد پیشران‌های کلیدی توسط خبرگان. این‌تاثیر با عددی در مقیاس صفرتا ۳ مشخص می‌شود. عدد صفر: بدون تاثیر، عدد۱ :تاثیرکم، عدد ۲ تاثیر متوسط و عدد۳: تاثیر زیاد را نشان می‌دهد.
- جمع نتایج سطرها نشان از میزان اثرگذاری و جمع هر ستون نشان از میزان وابستگی هر متغیر می‌باشد.
- رسم روندها برروی یک نمودار

روش شناسی پژوهش

این پژوهش با رویکرد آینده‌پژوهانه انجام گرفته و به لحاظ روشی از روش‌های متنوعی در بخش‌های مختلف آن استفاده گردیده است. در جدول شماره دو فرآیند کلی پژوهش در چهار

مرحله، گام‌های هر مرحله، روش بکار رفته در هر مرحله و خروجی‌های مرتبط با هر مرحله به‌صورت مجزا ارائه شده است.

جدول ۲. فرآیندکلی پژوهش

مراحل انجام پژوهش	گام ها	روش شناسی	خروجی
مرحله اول: شناسایی و معرفی سیستم مورد مطالعه	مرور سوابق روابط دو کشور مرور پژوهش‌های مشابه از منظر روش‌شناسی احصاء فهرست اولیه متغیرهای موثر بر روابط دو کشور	مطالعات کتابخانه‌ای، اسنادی و مصاحبه	پیشینه روابط دو کشور پیشینه نظری مطالعات مشابه فهرست اولیه مشتمل بر ۱۱۷ متغیر موثر در هفت حوزه سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، نظامی-امنیتی، علمی-فناوری، زیست محیطی
مرحله دوم: احصاء فهرست متغیرهای نهایی متغیرهای موثر بر روابط دو کشور	توسعه کمی و کیفی متغیرهای موثر بر اساس آراء خبرگان ایجاد همگرایی نسبی بین آراء خبرگان	پانل خبرگی	فهرست نهایی مشتمل بر ۲۱ متغیر موثر بر روابط دو کشور مبتنی بر آراء خبرگان علمی و اجرایی فعال در این حوزه
مرحله سوم: صورت‌بندی ساختاری متغیرها و تاثیرات متقابل آنها بر همدیگر	تعیین میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری متغیرها بر همدیگر	تکنیک دلفی ماتریس اثرات متقاطع	ماتریس ۲۱*۲۱ تاثیرات مستقیم متغیرها بر یکدیگر
مرحله چهارم: تحلیل و تفسیر متغیرها و تعیین متغیرهای کلیدی سیستم	اجرای تحلیل ساختاری با نرم افزار میک مک تحلیل نتایج نرم افزاری و خروجی ها	نرم افزار میک مک و ثبت نتایج ماتریس ها	احصاء متغیرهای کلیدی موثر بر روابط دو کشور

این پژوهش بر اساس ترکیب روش‌های متنوعی از قبیل مرور ادبیات، پانل‌های خبرگی و ماتریس تاثیرات متقاطع انجام گرفته است. آینده‌پژوهی روش اصلی پژوهش حاضر است، زیرا در رویکردی آینده‌نگر در پی مطالعه متغیرهای شکل‌دهنده ارتباطات فی مابین و شناسایی متغیرهایی با بیشترین تاثیرگذاری هستیم. در این پژوهش روش اصلی مورد استفاده آمیخته یا ترکیبی است.

همچنین پژوهش حاضر دارای رویکردی اکتشافی است و بر این اساس فرضیه‌ای مطرح نگردیده است. جامعه آماری این پژوهش را مطابق جدول شماره سه تعداد ۲۳ نفر از صاحب نظران و کارشناسان شاغل نهادهای نظامی و دانشگاهی که در روند فعالیت های خود به نوعی در زمینه کشور عراق آگاهی و سابقه اجرایی دارند و دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر هستند را شامل می شوند. در این پژوهش با توجه به ویژگی‌های جامعه‌آماری، نمونه‌گیری هدفمند انجام شده است. در گام بعدی در فرآیندی ترکیبی از مصاحبه‌های حضوری و توزیع پرسشنامه، این فهرست پالایش و توسعه داده شده است. مفاهیم و ادبیات سوالات پرسشنامه در چندین نوبت از طریق نشست‌های مختلف با صاحب نظران در قالب گروه متمرکز اصلاح شد و برای ارزیابی ابزار پرسشنامه پژوهش از فرمول آلفای کرونباخ استفاده و مقدار ضریب آلفای کرونباخ آن به میزان ۸۰۳/۰ به دست آمد که نشان دهنده پایایی مناسب پرسشنامه می باشد.

جدول ۳. اطلاعات زمینه ای خبرگان شرکت کننده در پژوهش

زمینه شغلی	میزان تحصیلات	رشته تحصیلی	جنسیت	تعداد
مدیران و کارشناسان اطلاعاتی حوزه مربوطه	کارشناسی ارشد	مطالعات منطقه ای	مرد	۱۴
فرماندهان و پژوهشگران دانشگاهی نظامی	کارشناسی ارشد	جغرافیای سیاسی	مرد	۶
دانشگاه ها	دانشجوی دکتری	روابط بین الملل	مرد	۲
دانشگاه ها	دکتری	روابط بین الملل	مرد	۱
جمع کل				۲۳

در بخش مرور منابع با رویکردی سیستمی به آینده روابط دو کشور ایران و عراق در افق ده ساله، تلاش گردیده متغیرهای شکل دهنده سیستم بر اساس هفت حوزه سیاسی، جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، نظامی-امنیتی، علمی-فناوری، زیست محیطی احصاء و جمع‌بندی گردد. حاصل این گام فهرستی از حدود ۱۱۷ متغیر تاثیرگذار بر روابط دو کشور بوده است.

در گام بعدی با مراجعه به خبرگان از میان ۱۱۷ متغیر شناسایی شده ۲۱ متغیر نهایی با اجماع خبرگانی به عنوان متغیرهای دخیل در مرحله تحلیل انتخاب و مبنای تشکیل ماتریس اثرات متقاطع جهت ورود به نرم افزار شد. در این بخش ابتدا با توجه به تعداد متغیرهای دخیل در تحلیل (در اینجا n=۲۱) یک ماتریس ۲۱*۲۱ تشکیل و امتیازدهی بر اساس میزان تاثیرگذاری متغیرها بر یکدیگر بر اساس نظر خبرگان انجام شده است. ماتریس حاصل که تحت عنوان ماتریس تاثیرات

مستقیم[1] شناخته می‌شود ماتریسی است که درایه‌های mij در آن نمایشگر میزان تاثیرگذاری متغیر سطر i بر متغیر ستون j می‌باشد. این تاثیرگذاری همانطور که مطرح گردید در طیفی چهارگانه شامل اعداد صفر تا ۳ خواهد بود.

در مراحل تکمیلی تحلیل غیر از ماتریس تاثیرات مستقیم، دو ماتریس دیگر نیز تولید می‌شوند. یکی ماتریس تاثیرات غیرمستقیم[2] و دیگری ماتریس تاثیرات بالقوه[3]. ماتریس تاثیرات غیرمستقیم از توان‌رسانی ماتریس تاثیرات مستقیم حاصل می‌گردد. به این ترتیب که ماتریس تاثیرات مستقیم هر بار که در خودش ضرب می‌شود، رتبه‌بندی جدید متغیرها محاسبه می‌گردد و این کار تا زمانی که رتبه متغیرها تغییری نداشته و به پایداری برسد ادامه می‌یابد. گوده معتقد است این فرآیند نهایتاً در توان هفتم یا هشتم ماتریس اولیه با پایدار شدن فهرست متغیرها به اتمام می‌رسد و فهرست حاصل از تاثیرات غیرمستقیم مهم‌تر و معنی‌دارتر از رتبه‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرات مستقیم می‌باشد(Godet, 1994). زیرا این فهرست اهمیت متغیرهایی را کشف می‌کند که بر اساس ملحوظ داشتن تاثیرات زنجیره‌ای و انعکاسی بین متغیرها به دست آمده است که بر اساس شهود ذهنی خبرگان قابل درک و تشخیص نمی‌باشند.

نکته‌ای که در پژوهش‌های داخلی غالباً مورد غفلت قرار می‌گیرد میزان پرشدگی درایه‌ها و فرآیند محاسبه تاثیرات غیر مستقیم می‌باشد. بر اساس تجربه، ماتریس تاثیر متقابل متغیرها اگر به درستی تکمیل گردد بین ۱۵ تا ۲۵ درصد سلول‌های آن دارای مقدار خواهد بود و در تحلیل‌های بزرگتر ممکن است این مقادیر به ۳۰ تا ۳۵ درصد نیز بالغ گردد. عملکرد نرم افزار میک مک به نحوی است که هر چه تعداد سلول‌های ماتریس تاثیرات متقابل که به آنها مقدار داده می‌شود از سطوح فوق‌الذکر بالاتر رود، تحلیل ارائه شده توسط نرم‌افزار در مورد تاثیرات غیرمستقیم غیرواقعی‌تر خواهد بود به نحوی که اگر سلول‌های ماتریس به شکل کامل پر شود، خروجی های میک‌مک در مورد تاثیرات غیرمستقیم به سختی نشانه‌ای حاصل از تاثیرات واقعی غیرمستقیم بین متغیرها خواهد بود(Godet,1994). این سطوح پرشدگی زمانی رعایت خواهند شد که تحلیلگر و خبره های مورد رجوع وی تاثیرات غیرمستقیم را به غلط، تاثیر مستقیم تلقی و در ماتریس وارد

1. Matrix of Direct Influence (MDI)
2. Matrix of Indirect Influence (MII)
3. Matrix of Potential Influence (MPI)

نسازند. در این پژوهش مستمراً به خبرگان یادآوری گردیده که صرفاً تاثیر مستقیم هر متغیر i بر متغیر j را در درایه mij مد نظر داشته باشند. بر این اساس ۱۰ تا ۲۰ درصد از نتایج تحلیل‌های ساختاری با میک مک شامل کشف متغیرهایی است که تخصص و شهود فردی تحلیلگران قادر به تشخیص آن نمی‌باشد.

همچنین گوده تحلیل جالبی در مورد تقسیم‌بندی سه‌گانه تاثیرات؛ یعنی تاثیرات مستقیم، غیرمستقیم و بالقوه ارائه می‌دهد. از منظر افق زمانی، دسته‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرگذاری مستقیم عمدتاً دلالت بر دوره زمانی کوتاه مدت یا میان‌مدت دارد. از سوی دیگر طبقه‌بندی متغیرها بر اساس تاثیرگذاری غیرمستقیم به دلیل ملحوظ داشتن تاثیرات زنجیره ای و انعکاسی بین متغیرها، ناظر بر دوره زمانی میان‌مدت و بلندمدت است و به همین نسبت متغیرهایی که بالقوه روی دیگر متغیرها تاثیرگذاری دارند، برای فعلیت یافتن این تاثیر و تاثر به دوره زمانی طولانی‌تر از تاثیرات غیرمستقیم نیازمند می‌باشند(Godet,1994,p:97). مرحله پایانی که مهمترین گام تحلیل به روش بررسی تاثیرات متقابل است، تحلیل خروجی‌های نرم‌افزار می‌باشد.

یافته های پژوهش

همانطور که پیش تر ذکر گردید به منظور شناسایی عوامل اثر گذار در آینده روابط ایران و عراق در افق ده سال آینده، ضمن استفاده ازکتاب‌ها، اسناد، مقالات و پیشینه های مرتبط و مصاحبه با بسیاری از کارشناسان موضوع همان‌گونه که در جدول شماره چهار ملاحظه می‌گردد تعداد ۱۱۷ پیشران شناسایی شد که پس از بررسی دقیق و حذف موارد مشابه و اجماع خبرگانی تعداد ۲۱ پیشران نهایی که در جدول شماره پنج ملاحظه می شود، جهت ورود به ماتریس اثرات متقاطع مشخص و انتخاب گردید.

جدول ۴ .پیشران های موثر بر آینده روابط ایران و عراق در افق ۱۴۱۰

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
۱	تاثیر زبان دوکشور	اجتماعی- فرهنگی	۶۰	روی کار آمدن اصولگرایان در ایران	سیاسی
۲	راه پیمایی اربعین	اجتماعی- فرهنگی	۶۱	ساختار سیاسی عراق (نظام فدرالیسم)	سیاسی

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
۳	مرجعیت شیعه در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۶۲	تقابل نظم عربی با هلال شیعی	سیاسی
۴	مرجعیت شیعه در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۶۳	استقلال خواهی اکراد عراق	سیاسی
۵	اشتراکات فرهنگی	اجتماعی- فرهنگی	۶۴	حمایت رژیم اسرائیل از استقلال اکراد	سیاسی
۶	عید نوروز	اجتماعی- فرهنگی	۶۵	اختلافات حکومت مرکزی عراق با اقلیم کردستان	سیاسی
۷	شهادت امام رضا و حضور زوار عراقی در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۶۶	اختلافات حکومت مرکزی عراق با اهل تسنن	سیاسی
۸	پیشینه های تاریخی	اجتماعی- فرهنگی	۶۷	طرح های تجزیه طلبانه در منطقه (خاورمیانه بزرگ- خاورمیانه جدید)	سیاسی
۹	جنگ تحمیلی ۸ ساله	اجتماعی- فرهنگی	۶۸	دولت-ملت سازی در عراق	سیاسی
۱۰	ناسیونالیسم کردی ایران و عراق	اجتماعی- فرهنگی	۶۹	حزب بعث عراق	سیاسی
۱۱	قرابت های مذهبی شیعی	اجتماعی- فرهنگی	۷۰	بحران سوریه	سیاسی
۱۲	قرابت های مذهبی اهل تسنن	اجتماعی- فرهنگی	۷۱	حمایت اردن از جنگ های داخلی عراق	سیاسی
۱۳	قرابت های قومیتی	اجتماعی- فرهنگی	۷۲	حمایت کویت از جنگ های داخلی عراق	سیاسی
۱۴	عتبات عالیات عراق	اجتماعی- فرهنگی	۷۳	ترور شهید سلیمانی و ابومهدی المهندس توسط آمریکا	سیاسی
۱۵	عتبات عالیات ایران	اجتماعی- فرهنگی	۷۴	حمله موشکی سپاه پاسداران به پایگاه آمریکایی عین الاسد	سیاسی
۱۶	حوزه گردشگری	اجتماعی-	۷۵	ایدئولوژی انقلاب اسلامی	سیاسی

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
	سیاحتی	فرهنگی			
۱۷	حوزه گردشگری سلامت	اجتماعی- فرهنگی	۷۶	تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور	سیاسی
۱۸	حوزه گردشگری زیارتی	اجتماعی- فرهنگی	۷۷	صدور انقلاب اسلامی	سیاسی
۱۹	جنگ خلیج فارس	اجتماعی- فرهنگی	۷۸	ایدئولوژی ولایت فقیه	سیاسی
۲۰	حضور دانشجویان و طلاب عراقی در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۷۹	نافرمانی های مدنی در عراق	سیاسی
۲۱	حضور دانشجویان و طلاب ایرانی در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۸۰	نافرمانی های مدنی در ایران	سیاسی
۲۲	تقریب مذاهب	اجتماعی- فرهنگی	۸۱	خلاء قدرت در عراق	سیاسی
۲۳	مرجعیت انگلیسی و ضاله در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۸۲	تهدیدات مشترک بین دوکشور	سیاسی
۲۴	مرجعیت انگلیسی و ضاله در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۸۳	منافع مشترک بین دوکشور	سیاسی
۲۵	افزایش احساسات ملی گرایانه در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۸۴	مشکلات و اختلافات مرزی	سیاسی
۲۶	افزایش احساسات ملی گرایانه در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۸۵	تاثیر شورای همکاری خلیج فارس بر روابط بین دوکشور	سیاسی
۲۷	نقش سازمان فرهنگ و تبلیغات اسلامی	اجتماعی- فرهنگی	۸۶	تاثیر قطر بر روابط دو کشور	سیاسی
۲۸	تهاجم فرهنگی توسط غرب در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۸۷	تاثیر روسیه بر روابط دو کشور	سیاسی
۲۹	تهاجم فرهنگی توسط غرب در	اجتماعی- فرهنگی	۸۸	تاثیر اتحادیه اروپا بر روابط دوکشور	سیاسی

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
	عراق				
۳۰	ناسیونالیسم کردی در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۸۹	موضوع فلسطین	سیاسی
۳۱	ناسیونالیسم کردی در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۹۰	عادی سازی روابط با اسرائیل توسط کشورهای منطقه	سیاسی
۳۲	غرامت های جنگ ۸ ساله و طلب ایران از عراق	اجتماعی- فرهنگی	۹۱	تقابل با رژیم اسرائیل	سیاسی
۳۳	صادرات مواد غذایی به عراق	اقتصادی	۹۲	تاثیر حزب الله لبنان بر روابط دو کشور	سیاسی
۳۴	صادرات برق به عراق	اقتصادی	۹۳	برجام	سیاسی
۳۵	مشارکت در پروژه های حوزه انرژی عراق	اقتصادی	۹۴	تاثیر چین بر روابط دو کشور	سیاسی
۳۶	اصلاحات اقتصادی مورد پذیرش عموم در عراق	اقتصادی	۹۵	حذف روادید بین دوکشور	سیاسی
۳۷	منابع و ذخایر انرژی در عراق	اقتصادی	۹۶	گروه های تکفیری-سلفی در عراق	نظامی-امنیتی
۳۸	منابع و ذخایر انرژی در ایران	اقتصادی	۹۷	سازمان تروریستی مجاهدین خلق	نظامی-امنیتی
۳۹	وضیت نامطلوب معیشتی در ایران	اقتصادی	۹۸	سازمان تروریستی پ ک ک	نظامی-امنیتی
۴۰	وضیت نامطلوب معیشتی در عراق	اقتصادی	۹۹	نیروی قدس سپاه پاسداران	نظامی-امنیتی
۴۱	۱۲بازارچه مرزی	اقتصادی	۱۰۰	پایگاه های نظامی آمریکا در عراق	نظامی-امنیتی
۴۲	صادرات خودروهای	اقتصادی	۱۰۱	حمایت و کمک‌های ایران به	نظامی-امنیتی

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
	ایرانی			گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)	
۴۳	مرز طولانی بین دوکشور	جغرافیایی	۱۰۲	کمک‌های مستشاری و نظامی ایران به حکومت مرکزی عراق	نظامی-امنیتی
۴۴	همسایگی دو کشور	جغرافیایی	۱۰۳	کمک های نظامی و مستشاری و مالی آمریکا و ناتو به اقلیم کردستان	نظامی-امنیتی
۴۵	شش گذرگاه مرزی	جغرافیایی	۱۰۴	کمک های نظامی و مالی کشورهای سنی عرب و ترکیه به حشدالوطنی	نظامی-امنیتی
۴۶	موقعیت ژئوپلتیک عراق	جغرافیایی	۱۰۵	اشغال مناطقی در شمال عراق به دست ترکیه	نظامی-امنیتی
۴۷	موقعیت ژئوپلتیک ایران	جغرافیایی	۱۰۶	جنگ های داخلی در عراق	نظامی-امنیتی
۴۸	خطوط ریلی،دریایی و هوایی بین دو کشور	جغرافیایی	۱۰۷	رشد داعش در افغانستان	نظامی-امنیتی
۴۹	حمایت از گروه‌های مقاومت در عراق	سیاسی	۱۰۸	حمایت ایران از گروه‌های مقاومت در عراق	نظامی-امنیتی
۵۰	قدرت گرفتن نیروهای سیاسی شیعی در عراق	سیاسی	۱۰۹	قدرت موشکی ایران	نظامی-امنیتی
۵۱	احزاب شیعی عراق	سیاسی	۱۱۰	انتقال فناوری های نوین به عراق	فناوری
۵۲	احزاب اهل تسنن عراق	سیاسی	۱۱۱	قدرت هسته ای ایران	فناوری
۵۳	احزاب ترکمن عراق	سیاسی	۱۱۲	ریزگردها و آلودگی هوا	زیست محیطی
۵۴	احزاب کرد عراق	سیاسی	۱۱۳	لایروبی اروند	زیست

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
					محیطی
۵۵	حمایت روسیه از عراق در بحران گروه های تروریستی	سیاسی	۱۱۴	بحران آب در عراق	زیست محیطی
۵۶	تاثیر عربستان بر روابط دو کشور	سیاسی	۱۱۵	بحران آب در ایران	زیست محیطی
۵۷	تاثیر ترکیه بر روابط دو کشور	سیاسی	۱۱۶	بحران آب آینده ایران و عراق	زیست محیطی
۵۸	تاثیر امارات متحده عربی بر روابط دو کشور	سیاسی	۱۱۷	اختلافات بر اروند رود	زیست محیطی
۵۹	حضور قدرت های فرامنطقه ای در عراق	سیاسی			

جدول ۵ .پیشران های نهایی جهت ورود در نرم افزار

ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار	ردیف	عنوان پیشران	حوزه اثرگذار
۱	راه پیمایی اربعین	اجتماعی- فرهنگی	۱۲	تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور	سیاسی
۲	مرجعیت شیعه در عراق	اجتماعی- فرهنگی	۱۳	صدور انقلاب اسلامی	سیاسی
۳	مرجعیت شیعه در ایران	اجتماعی- فرهنگی	۱۴	ایدئولوژی ولایت فقیه	سیاسی
۴	اشتراکات فرهنگی	اجتماعی- فرهنگی	۱۵	تاثیر شورای همکاری خلیج فارس بر روابط بین دوکشور	سیاسی
۵	جنگ ۸ ساله تحمیلی	اجتماعی- فرهنگی	۱۶	تقابل نظم عربی با هلال شیعی	سیاسی

۶	ناسیونالیسم کردی ایران و عراق	اجتماعی- فرهنگی	۱۷	حمایت و کمک‌های ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)	نظامی-امنیتی
۷	قرابت های مذهبی شیعی	اجتماعی- فرهنگی	۱۸	کمک‌های مستشاری و نظامی ایران به حکومت مرکزی عراق	نظامی-امنیتی
۸	عتبات عالیات عراق	اجتماعی- فرهنگی	۱۹	قدرت هسته ای ایران	علمی- فناوری
۹	عتبات عالیات ایران	اجتماعی- فرهنگی	۲۰	بحران آب آینده ایران و عراق	زیست محیطی
۱۰	صادرات مواد غذایی به عراق	اقتصادی	۲۱	اختلافات بر اروند رود	زیست محیطی
۱۱	موقعیت ژئوپلتیک عراق	جغرافیایی			

جهت نمره دهی و تعیین میزان اثرگذاری و ارتباط پیشران های نهایی بر یکدیگر و سپس انتخاب پیشران‌های کلیدی از بین ۲۱ پیشران نهایی انتخاب شده در جدول شماره پنج، همه این ۲۱ پیشران به عنوان یک سطر و یک ستون در ماتریس اثرات متقاطع با ابعاد ۲۱ در۲۱ در نرم‌افزار میک مک جهت نمره دهی به واسطه امتیازاتی که خبرگان از طیف نمره ۰ تا ۳ به متغیرها داده اند وارد نرم افزار می‌شود.

جدول۶. کدگذاری پیشرانها جهت ورود در نرم افزارMICMAC

N°	Long label	Short label
۱	راه پیمایی اربعین	a
۲	مرجعیت شیعه در عراق	b
۳	مرجعیت شیعه در ایران	c
۴	اشتراکات فرهنگی	d
۵	جنگ ۸ ساله تحمیلی	e
۶	ناسیونالیسم کردی ایران و عراق	f
۷	قرابت های مذهبی شیعی	g

N°	Long label	Short label
۸	عتبات عالیات عراق	h
۹	عتبات عالیات ایران	i
۱۰	صادرات مواد غذایی به عراق	j
۱۱	موقعیت ژئوپلتیک عراق	k
۱۲	تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور	l
۱۳	صدور انقلاب اسلامی	m
۱۴	ایدئولوژی ولایت فقیه	n
۱۵	تاثیر شورای همکاری خلیج فارس بر روابط بین دوکشور	o
۱۶	تقابل نظم عربی با هلال شیعی	p
۱۷	حمایت و کمک‌های ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)	q
۱۸	کمک‌های مستشاری و نظامی ایران به حکومت مرکزی عراق	r
۱۹	قدرت هسته ای ایران	s
۲۰	بحران آب آینده ایران و عراق	t
۲۱	اختلافات بر اروند رود	u

جدول ۷. ماتریس تاثیرات متقابل پیشران ها بر یکدیگر

.	1 :	2 :	3 :	4 :	5 :	6 : f	7 :	8 :	9 : i	10 :	11 :	12 :	13 :	14 :	15 :	16 :	17 :	18 :	19 :	20 :	21 :
1 : a	0	0	0	3	0	0	2	3	0	0	0	1	2	1	0	2	0	0	0	0	0
2 : b	2	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	2	0	2	0	2	2	0	0	0	0
3 : c	2	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	2	1	2	0	2	0	0	0	0	0
4 : d	2	1	0	0	0	3	2	2	2	0	0	1	1	0	0	2	1	1	0	0	0
5 : e	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
6 : f	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	3	1	1	0	2	0	1	0	0	0
7 : g	3	0	0	3	0	0	0	2	2	0	0	3	2	2	0	3	3	2	0	0	0
8 : h	2	0	0	2	0	0	2	0	0	1	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0
9 : i	0	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10 : j	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 : k	0	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	3	0	0	0	2	3	2	0	2	3
12 : l	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0	0	0	2	3	2	2	0	3	2
13 : m	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
14 : n	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15 : o	0	0	0	1	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	3	2	3	0	0	0
16 : p	0	0	0	1	0	2	2	0	0	0	2	2	2	0	2	0	2	2	0	0	0
17 : q	0	0	0	0	0	2	2	0	0	1	0	3	3	1	0	2	0	1	0	0	0
18 : r	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	2	1	0	1	2	0	0	0	0	0
19 : s	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0
20 : t	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	0	2	2	0	0	3
21 : u	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	2	0	0	0	0	0	0	0	3	0

بر اساس خروجی اولیه نرم افزار، مطابق جدول شماره(۸) میزان پرشدگی ماتریس به تقریب ۲۷ درصد است که این رقم نشان دهنده این است که تقریبا در یک سوم موارد، عوامل بر یکدیگر تاثیر داشه اند. از مجموع ۴۲۰ رابطه قابل ارزیابی میزان اثرگذاری ۳۲۲ رابطه صفر بوده یعنی عوامل بر یکدیگر اثر نداشته‌اند یا از همدیگر تاثیر نپذیرفته‌اند. ازطرف دیگر برابر جدول شماره (۹) ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش داده ای از مطلوبیت و بهینه شدگی ۱۰۰درصد را نشان می‌دهد که این موضوع روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن را نشان می‌دهد.

جدول۸. تحلیل داده های ماتریس و آمارهای مربوطه

Indicator	Value
Matrix size	۲۱
Number of iterations	۲
Number of zeros	۳۲۲
Number of ones	۲۹
Number of twos	۶۷
Number of threes	۲۳
Number of P	۰
Total	۴۲۰
Fillrate	٪۲۷

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفرها	تعداد یک ها	تعداد دوها	تعداد سه ها	جمع	درجه پرشدگی
۲۱*۲۱	۲	۳۲۲	۲۹	۶۷	۲۳	۴۲۰	٪۲۷

جدول ۹:

جدول۹. میزان پایداری تاثیرات سیستم

Iteration تکرار	Influence تاثیر گذاری	Dependence تاثیر پذیری
۱	٪۹۶	٪۸۹
۲	٪۱۰۰	٪۱۰۰

در تحلیل ماتریس متقاطع جمع اعداد هر سطر بیانگر میزان اثرگذاری عامل آن سطر و جمع اعداد هر ستون بیانگر میزان اثرپذیری عامل مربوط به آن است. همان‌طور که در جدول شماره (۱۰) مشخص است عامل "قرابت های مذهبی شیعی"، از بیشترین میزان اثرگذاری در میان عامل‌های موجود برخوردار است و عامل " تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور" بیشترین اثرپذیری را از دیگر عوامل دارد. بر اساس نتایج تحلیلی ماتریس: قرابت های مذهبی شیعی، اشتراکات فرهنگی، موقعیت ژئوپلتیک عراق، بحران آب آینده ایران و عراق از جمله عواملی هستند که درجه تاثیر-گذاری آنها بیشتر از تاثیرپذیری آنها است.

جدول ۱۰. مجموع نمره های عوامل در هر سطر وستون

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
۱	راه پیمایی اربعین	۱۴	۱۵
۲	مرجعیت شیعه در عراق	۱۳	۱
۳	مرجعیت شیعه در ایران	۱۲	۰
۴	اشتراکات فرهنگی	۱۸	۱۵
۵	جنگ ۸ ساله تحمیلی	۱	۰
۶	ناسیونالیسم کردی ایران و عراق	۱۱	۱۳
۷	قرابت های مذهبی شیعی	۲۵	۲۱
۸	عتبات عالیات عراق	۱۰	۷
۹	عتبات عالیات ایران	۴	۴
۱۰	صادرات مواد غذایی به عراق	۰	۷
۱۱	موقعیت ژئوپلتیک عراق	۱۸	۱۳
۱۲	تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور	۱۸	۳۰
۱۳	صدور انقلاب اسلامی	۲	۱۳
۱۴	ایدئولوژی ولایت فقیه	۲	۹
۱۵	تاثیر شورای همکاری خلیج فارس بر روابط بین دوکشور	۱۲	۵
۱۶	تقابل نظم عربی با هلال شیعی	۱۷	۲۸

N°	Variable	Total number of rows	Total number of columns
۱۷	حمایت و کمک‌های ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)	۱۵	۱۸
۱۸	کمک‌های مستشاری و نظامی ایران به حکومت مرکزی عراق	۱۰	۱۷
۱۹	قدرت هسته ای ایران	۳	۰
۲۰	بحران آب آینده ایران و عراق	۱۷	۸
۲۱	اختلافات بر اروند رود	۱۰	۸
Totals		۲۳۲	۲۳۲

شکل ۱. نمودار اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عوامل بر یکدیگر

تحلیل نحوه جانمایی این متغیرها در نقشه فوق با توجه به دو الگوی مرسوم پایداری و ناپایداری سیستم‌ها، نشان می‌دهد سیستم مورد تحلیل ناپایدار است. نحوه‌توزیع وپراکنش عوامل نشان از پایداری و یا ناپایداری سیستم دارد. درسیستم‌های پایدار پراکنش عوامل بصورت L انگلیسی‌است، یعنی برخی عوامل دارای تاثیرگذاری بالاو برخی عوامل دارای تاثیرپذیری بالا هستند. در سیستم‌های پایدار عوامل کلیدی، مستقل و نتیجه، سه دسته قابل مشاهده هستند. اما در

سیستم‌های ناپایدار مثل سیستم فوق وضعیت پچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است(وقوفی و همکاران،۱۳۹۶).

جدول ۱۱. ماتریس عوامل غیر مستقیم

.	1 :	2 :	3 :	4 :	5 :	6 : f	7 :	8 :	9 : i	10 :	11 :	12 :	13 :	14 :	15 :	16 :	17 :	18 :	19 :	20 :	21 :
1 : a	119	14	0	191	0	192	210	118	64	45	144	303	206	93	89	325	196	195	0	75	65
2 : b	130	14	0	160	0	200	196	88	64	57	166	310	185	76	97	325	216	214	0	85	80
3 : c	118	14	0	142	0	180	188	80	56	57	138	278	167	64	79	271	188	186	0	67	68
4 : d	143	26	0	168	0	284	242	128	92	44	178	330	216	78	132	399	276	265	0	130	115
5 : e	0	0	0	5	0	12	8	0	0	1	12	16	6	2	8	19	16	17	0	10	10
6 : f	91	2	0	94	0	158	124	30	24	81	194	302	149	60	79	250	184	205	0	99	101
7 : g	217	20	0	263	0	290	268	142	112	79	262	502	282	136	146	519	371	360	0	137	133
8 : h	108	12	0	144	0	160	186	74	44	52	140	254	155	58	81	233	162	158	0	59	56
9 : i	44	6	0	92	0	82	112	50	20	16	60	122	90	36	42	124	66	64	0	24	16
10 : j	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11 : k	114	7	0	132	0	283	201	70	34	97	278	411	195	69	145	428	316	322	0	206	219
12 : l	107	7	0	129	0	289	174	79	46	75	273	410	215	83	146	438	289	295	0	211	184
13 : m	16	2	0	20	0	38	24	12	12	8	24	58	30	16	12	80	42	46	0	20	20
14 : n	20	6	0	40	0	62	72	30	12	10	32	58	52	12	28	70	34	36	0	18	12
15 : o	68	9	0	131	0	189	164	66	42	28	150	261	156	66	99	328	193	202	0	99	86
16 : p	110	10	0	150	0	280	224	68	44	73	272	390	235	74	161	359	260	274	0	141	124
17 : q	79	10	0	102	0	216	184	50	32	64	182	290	164	46	106	279	210	223	0	104	111
18 : r	74	5	0	63	0	175	112	26	26	64	178	261	136	44	87	232	171	187	0	102	98
19 : s	30	1	0	24	0	55	44	6	6	34	64	105	47	16	22	84	65	75	0	30	40
20 : t	139	9	0	109	0	199	149	51	42	92	218	321	143	53	108	287	253	247	0	139	158
21 : u	85	3	0	76	0	159	116	43	16	84	202	278	142	48	76	213	143	158	0	134	98

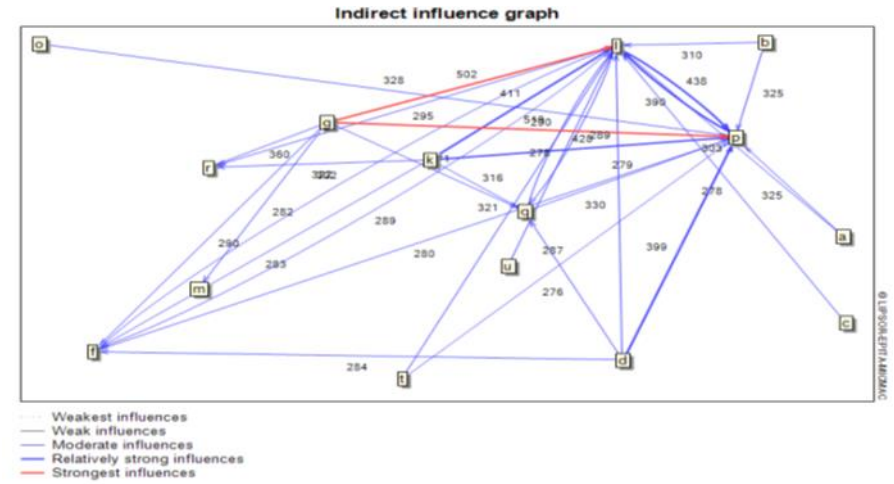

شکل ۲. تاثیرات غیر مستقیم عوامل بر یکدیگر

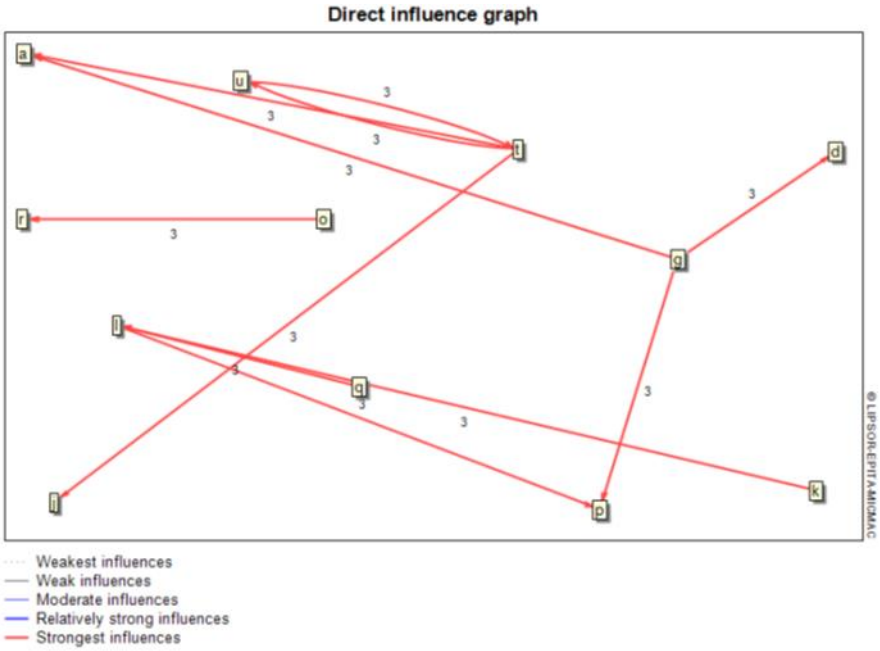

شکل ۳. تاثیرات مستقیم عوامل بر یکدیگر

همان گونه که در شکل شماره ۲ مشاهده می شود، پیشران قرابت های مذهبی شیعی با معرف حرف g بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم را بر دو پیشران تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور با معرف حرف I و تقابل نظم عربی با هلال شیعی با معرف حرف p دارد. در شکل شماره ۳ نیز همان طور که ملاحظه می گردد، پیشران بحران آب آینده ایران و عراق با معرف حرف t در درجه اول و سپس پیشران قرابت های مذهبی شیعی با معرف حرف g در درجه دوم دارای بیشترین اثرگذاری مستقیم در ارتباط با سایر پیشران ها می باشند. تحلیل نتایج و خروجی‌های نرم‌افزار میک‌مک فرآیندی متصلب با ساختار بسته نیست. تحلیل گر و تصمیم‌ساز ضمن الهام از نتایج تحلیل که بر اساس آرای خبرگان و ارزش افزوده تحلیلی که نرم‌افزار ایجاد می کند، می‌توانند درک و شهود درونی خود را نیز به نتایج تحلیل بار نمایند. لکن تفسیر خروجی‌های نرم‌افزار از الگوی پذیرفته‌شده‌ای تبعیت می کند. بر اساس مطالعات گوردون، تحلیل نقشه توزیع متغیرها پس از دریافت خروجی نرم‌افزاری، تابع الگوی نشان داده شده در شکل شماره چهار خواهد بود(وقوفی و همکاران،۱۳۹۶).

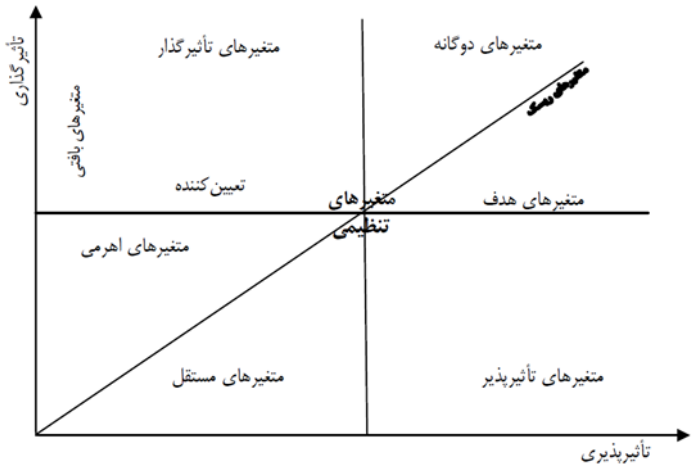

شکل ۴. الگوی توزیع انواع متغیرها در نقشه «وابستگی-تاثیرگذاری» نرم افزار میک‌مک

بر این اساس دسته‌بندی متغیرها را می‌توان به شرح ذیل تحلیل نمود(وقوفی و همکاران،۱۳۹۶) :

۱. در ربع سمت چپ بالا که در شکل شماره یک با عناوین متغیرهای تعیین‌کننده، بافتی و تاثیرگذار معرفی شده‌اند، متغیرهایی با بیشترین میزان تاثیرگذاری بر سایر متغیرها و کمترین میزان تاثیرپذیری از آنها قرار می‌گیرند. هر چه متغیرها به محور قائم نزدیک شده و همزمان از مبدا نیز فاصله بگیرند، تاثیرپذیری کمتر و تاثیرگذاری بیشتر خواهد شد. متنهی الیه این وضعیت مکان جایگیری پیشران‌های سیستم می‌باشد.

۲. در ربع پایینی سمت چپ که در شکل شماره یک با عناوین متغیرهای مستقل یا اهرمی علامت‌گذاری شده‌اند، متغیرهایی با کمترین میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری قرار خواهند گرفت. طبیعی است که این متغیرها ارزش تحلیلی نداشته و اهمیتی برای آنها در سیستم متصور نیست.

۳. ربع پایینی سمت راست محل استقرار متغیرهایی با تاثیرپذیری بالا و تاثیرگذاری پایین است. این متغیرها که با عنوان متغیرهای وابسته سیستم نیز شناخته می‌شوند، از این بابت که در اثر تغییرات سیستمی بیشترین تغییر در آنها رخ خواهد داد اهمیت دارند. لکن خود این متغیرها منشا اثر و ایجاد تغییر در سیستم نمی‌باشند.

۴. در ربع بالایی سمت راست، متغیرهایی قرار می‌گیرند که پایداری سیستم به شدت تحت تاثیر آنها قرار دارد. این متغیرها هم تاثیرپذیری بالایی از سایر متغیرها و تغییرات سیستمی

دارند و هم منشا مهمی برای ایجاد تغییر در سیستم می‌باشند. این متغیرها با عناوینی چون متغیرهای ریسک، دوگانه یا هدف نامگذاری شده‌اند.

۵. مهمترین متغیرهای سیستمی که در تحلیل تاثیرات متقاطع شناسایی می‌گردند متغیرهایی هستند که در ناحیه مربع شکل شماره یک در مرکز تقاطع خطوط جدا کننده ربع‌ها با عنوان متغیرهای تنظیمی قرار می‌گیرند. این متغیرها در سطح متعادلی از میزان تاثیرگذاری و تاثیرپذیری قرار داشته و از قابلیت بالایی در دستکاری و مدیریت مسیر تغییرات سیستم برخوردار می‌باشند.

با توجه به اینکه در این پژوهش سیستم به عنوان سیستم ناپایدار می‌باشد. پیشران‌های کلیدی با توجه به نتایج نرم افزار پیشران هایی هستند که در ربع بالایی سمت راست با عنوان متغیر ریسک و دوگانه شناخته شده که مورد نظر خبرگان نیز می باشند. همانطور که در شکل شماره (۱) نیز مشهود می‌باشد شش پیشران کلیدی p،l،g،q،d،a به عنوان متغیر ریسک و دوگانه و بنابراین پیشران‌های کلیدی معرفی می‌گردد که به ترتیب عبارتند از: راه پیمایی اربعین، اشتراکات فرهنگی، حمایت و کمکهای ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)، قرابت های مذهبی شیعی، تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور، تقابل نظم عربی با هلال شیعی.

نتیجه گیری

تمرکز و هدف پژوهش حاضر بر تبیین عوامل و پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق تا سال ۱۴۱۰ بوده است. در آینده‌پژوهی شناخت روابط بین متغیرها که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر هم اثر می‌گذارند بسیار حائز اهمیت می باشد. در مقاله حاضر در پاسخ به این سوال برآمدیم که عوامل و پیشران های کلیدی آینده روابط ایران و عراق تا سال ۱۴۱۰ کدامند؟ در پاسخ به سوال مذکور از ترکیب روش‌های مرورمنابع، دلفی، پانل خبرگی و ماتریس تحلیل اثرات متقاطع بوسیله نرم‌افزار میک مک استفاده شده است. در این پژوهش از تعداد ۲۳ نفر ازکارشناسان و متخصصین موضوع بهره گرفته شد و از میان ۱۱۷ پیشران شناسایی شده بر آینده روابط ایران و عراق در افق ده ساله، تعداد ۲۱ پیشران نهایی انتخاب و پس از نمره دهی در ماتریس تحلیل اثرات متقاطع و ورود اطلاعات به نرم افزار میک مک تعداد شش پیشران کلیدی به عنوان مهمترین و

کلیدی ترین عوامل تاثیر گذار در روابط آینده ایران و عراق شناسایی شدند که به ترتیب عبارتند از :

۱. راه پیمایی اربعین
۲. اشتراکات فرهنگی
۳. حمایت و کمک‌های ایران به گروه‌های مقاومت(حشدالشعبی،کتائب و عصائب اهل الحق)
۴. قرابت های مذهبی شیعی
۵. تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور
۶. تقابل نظم عربی با هلال شیعی

بر اساس نتایج حاصل شده از پژوهش راه پیمایی اربعین به عنوان یک پیشران کلیدی موثر در آینده روابط ایران و عراق با فرصتهایی از جمله: گسترش و احیای ارزش‌های اسلامی، وحدت و تحقق امت واحده اسلامی، تبلیغ معارف دین، آمادگی جهاد و دفاع، برتری دنیای اسلام بر کفر، قدرت نمایی و قدرت تاریخ سازی و بیداری اسلامی و صدور نظام فکری انقلاب می‌تواند موجب بسط معرفت حسینی و زمینه سازی افول استکبار جهانی باشد. از سوی دیگر کشور عراق با دارا بودن اکثریت جمعیت شیعه و قرارگرفتن اماکن مذهبی شیعیان در آن، برای جمهوری اسلامی ایران در بعد پیشران های اشتراکات فرهنگی و قرابت‌های مذهبی شیعی اهمیتی فوق العاده دارد. در ابعاد حمایت و کمک‌های ایران ازگروه‌های مقاومت در عراق و تهدیدات و منافع مشترک بین دو کشور نیز جمهوری اسلامی ایران در مقام رهبر محور مقاومت برای پیشبرد راهبرد منطقه‌ای خود به شدت نیازمند حضور فعال در عراق و بهره‌گیری از نفوذ خود در این کشور به عنوان کریدور اتصال به نیروهای تحت حمایت خود در لبنان و فلسطین می‌باشد. بر اساس نتایج به دست آمده و اهمیت بالای پیشران های کلیدی احصاء شده، استفاده و تمرکز بر آنها به منظور سیاستگذاری و تدوین چشم اندازی روشن جهت تعمیق و گسترش مناسبات راهبردی با کشور عراق، می‌تواند کمک کننده و در ساخت آینده مطلوب دو کشور موثر باشد. پیشنهاد می‌گردد در تحقیق‌های آینده ضمن احصاء شاخص‌ها و متغیرهای مؤثر بر هر شش پیشران کلیدی احصاء شده، به‌صورت

جداگانه و با استفاده از نرم افزار سناریونویسی، سناریوهای محتمل آینده روابط میان ایران و عـراق پیش بینی گردد.

فهرست منابع

بخشایشی اردستانی ،احمد(۱۳۷۹)،اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران،تهران: انتشارات نور.

پدارم،عبدالرحیم و ازگلی،محمد و حسنلو،خسرو و منزوی،مسعود و جمالی،حسین و طبائیان،کمال و نپوری زاده، بهنام و افتاده حال،محسن (۱۳۸۸)،آینده پژوهی؛مفاهیم،روش ها»،تهران:انتشارات مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.

توکلی،یعقوب و قاسمی،بهزاد و سید احمدی،سید محمد(۱۳۹۲)،روابط ایران و عراق پس از صدام ؛ فرصت ها و چالش ها،فصلنامه پژوهش های انقلاب اسلامی،۵ (۱۶۷).

حاجیانی، ابراهیم(۱۳۹۱)، مبانی، اصول و روش های آینده پژوهی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

دهقانی، سید جلال الدین و رضا کرم نیا (۱۳۸۸)،بررسی تأثیر هویت بر راهبرد روابط ایران و عراق، فصلنامه نگرش راهبردی،۱۰۰(۱۲۲و۱۲۸).

رمضانی، روح الله (۱۳۸۳)،سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران،تهران: انتشارات نی.

موسوی دهموردی،محمد و خاتمی،حسام(۱۳۹۶)، تاریخ روابط ا یران و عراق در دوران معاصر از دشمنی تا اتحاد،فصلنامه پانزده خرداد،۵۱(۱۷۷).

نوروزی فرد،علیرضا و حافظ نیا،محمد رضا و قربانی نژاد،ریباز(۱۳۹۹)، بررسی آینده روابط ایران و سوریه و تأثیر آن بر ژئوپلیتیک منطقه ای، فصلنامه آمایش سیاسی فضا،۱(۴۲).

وقوفی، امید و حاجیانی، ابراهیم و قاسمی، علی اصغر (۱۳۹۶)،تبیین عوامل و پیشران های کلیدی آینده یمن تا سال۱۴۰۶،فصلنامه آینده پژوهی دفاعی،۴ (۹۲و۹۳).

هوشنگ مهدوی، عبدالرضا(۱۳۸۳)، تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی،تهران،:انتشارات امیرکبیر.

Godet, M. (1994). From Anticipation to Action A handbook of strategic prospective. Paris: UNESCO Presses Universitaires de France.p:۹۷.

Haji-yousefi, A. M. (2006). EVALUATION OF IRAN'S FOREIGN POLICY IN IRAQ. Available at: http://pendientedemigracion.ucm.es/info/unisci/revistas/UNISCI10Amir.pdf, (accessed on 2014, April 21).